

роботи, у якій творчо використано різноманітні джерела, насамперед – перськокомвні. У майбутньому, як зізнається автор, навіть планується вихід у світ спеціального збірника перськокомвних текстів. Будемо сподіватися, що ними скористаються всі небайдужі до іранської тематики. Коло таких фахівців, особливо серед студентів, нині поступово зростає. Молодим дослідникам конче потрібні джерела не лише для вивчення історико-культурних зв'язків України й Ірану, а й для розбудови їх – приклад якої показав колись видатний сходознавець Агатангел Юхимович Кримський.

Ім'я знаменитого академіка нині перебуває в полі зору багатьох дослідників. Проте його сходознавчу спадщину, на думку Т.Ф. Маленької, вивчено ще не достатньо. Зокрема, Кримський-іраніст і до сьогодні залишається майже невідомим. І треба віддати належне авторові, адже цей аспект, хай поки що і не фундаментально, все ж таки висвітлено в книзі. Доробок, крім того, доволі вдало доповнено публікацією частини архіву Кримського з розповіддю його учня Б.Вс. Міллера про “подорож із Буширу до Шіразу” 1905 року. Цю публікацію супроводжує спеціальне передне слово автора – своєрідна розвідка й ключ до розуміння того, що пропонується читачеві. Публікація сафарнаме (подорожнього нарису) Б.Вс. Міллера супроводжується численними коментарями, розшифруванням імен дійових осіб описуваних подій тощо.

Між тим читачеві пропонується й інше. Наприклад – огляд перської поезії, філософії та мистецтва в рецепції (засвоєння перськокомвних зразків) українською літературою в XIX та XX століттях. Наскільки

відомо, подібні дослідження, навіть за наявності відповідної кількості фактів та матеріалів, майже не проводилися. А досліджувати, виявляється, таки є що, оскільки перелік імен відомих українських літераторів, котрі творчо торкнулися різноманітних перських джерел, доволі великий. Поети, прозаїки й перекладачі здійснили ту зустріч Ірану й України, яка триває й до сьогодні.

Книга має й важливі «Додатки»: перськоукраїнський словничок, хронологічні таблиці основних історико-культурних подій, список географічних назв, рекомендованої літератури, кольорові ілюстрації. Зі смаком виконане оформлення книги (з відомими барельєфами Переполіса на обкладинці) – також результат авторського бачення.

Роки незалежності України, безумовно, стали найпродуктивнішим періодом відродження іраністики (звичайно ж, в контексті всього сходознавства в Україні). Торкаючись цієї проблематики, автор правильно зазначає, що в колишньому СРСР потужні сходознавчі центри існували лише в Москві та Ленінграді, а в Україні тим часом панував справжній сходознавчий вакуум. Він дає про себе знати постійно. Можна погодитися з думкою автора про те, що сходознавство хоч і відроджується, проте, як і раніше, залишається проблемним у плані фінансування діяльності орієнталістів, консолідації наукових кадрів тощо. За таких умов кожне сходознавче дослідження, зокрема й у галузі іраністики, можна тільки вітати. Праця Т.Ф. Маленької, безумовно, теж на те заслуговує.

В.Д. МУЗИКА,
головний редактор
журналу МЗС України
“Політика і час”

НОВЕ СЛОВО В УКРАЇНСЬКІЙ КОМПАРАТИВІСТИЦІ

Людмила Задорожна. Українсько-вірменські літературні взаємини: парадигма розвитку. – К., Акцент, 2004.

ВУКРАЇНСЬКОМУ літературознавстві з'явилося перше глибоке дослідження, яке відстежує історію, рівень, характер і

структуру україно-вірменських літературних взаємин ХХ ст.

Незважаючи на те, що вивченню проблеми літературних зв'язків присвятили свої праці відомі українські вчені О. Білецький, Г. Вервес, І. Дзюба, Д. Наливайко, Н. Крутікова, Ю. Кочубей, Л. Грицик, М. Пригодій, С. Пригодій та ін., історія літературних вірменознавчих студій в Україні, специфіка художнього вірменоукраїнського перекладу, а також проблема реалізації теми Вірменії в українській

літературі (в поезії, і прозі) розглянуті вперше.

Монографія складається з трьох розділів: «Вірменознавство у контексті розвитку українського літературознавства ХХ століття», «Художній переклад в історії українсько-вірменських літературних взаємин», «Функціональний характер вірменської літератури в українській».

Проблема різноманітних україно-вірменських зв'язків була найгрунтовніше розроблена в працях українських, вірменських та польських істориків. Українська вірменістика, започаткована іменами О. Партицького, І. Франка, О. Білобородова, А. Кримського, у ХХ ст. реалізується у великій дослідницькій роботі історика Я. Дашкевича, літературознавців С. Кирилюка, Є. Шубравського, І. Дзюби, Н. Круткової, М. Дмитренка, В. Кочевського. Великий творчий внесок у розбудову українського вірменознавства зробили й українські поети – П. Тичина, М. Рильський, Л. Первомайський. Проте ніхто із зазначених дослідників не ставив за мету створити аналітичну й узагальнюючу працю з проблем історії літературознавчих вірменознавчих студій в Україні.

Предметом монографічного дослідження Л.М. Задорожної (професора Київського національного університету імені Тараса Шевченка, відомого літературознавця, автора книг «Міжетнічні зв'язки в українській антропонімії ХVІІ ст.» (1989), «Т.Г. Шевченко і вірменська література» (1991), численних статей у наукових збірниках та періодичних виданнях України й Вірменії, а також перекладів із вірменської) вперше в Україні стали україно-вірменські взаємини ХХ ст. у галузі історії літератури, літературознавства, художнього перекладу, поезії та прози. Це системне вивчення найрізноманітніших форм україно-вірменських літературних взаємин було здійснене на глибокому науковому рівні: із залученням величезного масиву наукової і художньої літератури, всебічною оцінкою та аналізом поставленої проблеми. Вперше історія україно-вірменських літературних взаємин досліджувалася в контексті еволюційного розвитку (невипадковим є підзаголовок монографії – «Парадигма розвитку»).

«Відсутність аналізу стану, проблем, характеру змісту українського вірмено-

знавства, якості українських перекладів кращих творів вірменської літератури, особливостей вірменістики українських письменників зумовили необхідність та актуальність нашої роботи», – зазначила автор у передмові до монографії.

Відроджене у 90-х роках ХХ ст. українське сходознавство (з появою часописів Інституту сходознавства ім. А. Кримського «Східний світ» і «Сходознавство» та вісника Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Східні мови та літератури»), на жаль, також нечасто надавало свої сторінки статтям на теми україно-вірменських взаємин. Проте розвідки О. Божка, Я. Дашкевича та Л. Задорожної, опубліковані у перших числах «Східного світу», дещо заповнили цю лакуну.

У монографії Л. Задорожної уперше проаналізовано українську, вірменську та польську історіографічні літератури з питань україно-вірменських взаємин, і зокрема, вірменознавчі дослідження академіка А. Кримського (із залученням невідомих або маловідомих архівних матеріалів ученого). Оскільки вірменістика А. Кримського не увійшла до 5-томного зібрання творів, а нове, повніше, академічне видання сходознавчих праць вченого сьогодні лише готується, розділ «Характер і напрям вірменознавчих студій А. Кримського. Матеріали архіву» має особливу цінність. Авторка дійшла висновку: «Уважне їх (вірменознавчих праць А. Кримського. – Т.Н.-М.) прочитання дозволяє стверджувати, що серед них немає літературознавчих досліджень у вузькому розумінні слова: думка про важливі літературні явища та літературні якості життя Вірменії у дослідника неодмінно пов'язана з історією, є невід'ємною від неї. Присутність, чинність вірменської історії важлива для повноти погляду А. Кримського на інші регіони світу, що також осмислюється в історичному ракурсі, зокрема, це погляд на країни Сходу» (с. 26–27).

Л. Задорожна насамперед проаналізувала праці А. Кримського, присвячені історії Персії («Парфія та Аршакіди», «Джерела та посібники до вивчення історії Сасанідів», «Історію Аршакідів і Сасанідів»), а також – «Історія Грузії» та «Історію Азейбарджану», де вірменська тема присутня «переважно у її виході на історію і,

частково, на проблеми літератури та географії» (с. 48).

Коротко, проте вперше, зроблено огляд вірменознавчої сторінки у діяльності ВУНАС та її шоквартальника 20-х – 30-х років – журналу «Східний світ» («Червоний Схід»). Зазначено, що перші українські переклади поетичних творів А. Аюп'яна, І. Іонес'яна, Є. Чаренца було опубліковано саме тут.

З суто літературознавчих проблем у першому розділі монографії досліджено: 1) освоєння вірменського народного епосу в українському історико-літературному процесі кінця 30-х років, що стало одним із поштовхів до розвитку українського вірменознавства; 2) роль українського вірменознавства у створенні літературних портретів вірменських письменників Х. Абов'яна, Г. Туман'яна, А. Ісагак'яна, Є. Чаренца, Г. Говганніс'яна, Г. Еміна та ін. Особливу увагу приділено працям П. Тичини, М. Рильського, Л. Первомайського, М. Бажана, Я. Кочевського, І. Дзюби.

До дослідження було залучено не лише праці українських літературознавців і письменників-перекладачів, а й вірменських та російських, міркування яких про вірменську літературу друкувалися на сторінках української преси: Х. Халат'янца, С. Амір'яна, К. Григор'яна, М. Шагін'яна, К. Ліпскерова та ін. Зроблено порівняльний аналіз різних точок зору на творчість того чи іншого вірменського письменника.

Українському художньому перекладові надано не менше уваги, ніж історії українського вірменознавства, у контексті розвитку україно-вірменських літературних взаємин. Історію художнього перекладу простежено від перших публікацій поезій Р. Паткан'яна та Ларенца в перекладі П. Грабовського до перекладів кращих зразків вірменської літератури кінця ХХ ст. Велику увагу приділено досвіду української перекладацької школи в інтерпретації епосу «Давид Сасунський», перекладам П. Тичини поезії Г. Туман'яна, І. Драча – поезії П. Севака, О. Ільченка – роману «Рани Вірменії» Х. Абов'яна. Розглянуто особливості творчої індивідуальності автора і перекладача у перекладах вірменської поезії українською мовою.

Окремий підрозділ присвячено проблемі ресурсів української мовної літературної традиції у відтворенні вірменської національної специфіки; висловлено слушні міркування щодо характеру відтворення засобами української мови найпоширеніших ланок вірменської лексики. До сьогодні, як зауважила автор, «систематизована структура фонетичних відповідників, настанови правопису, якими необхідно керуватися у практиці відтворення вірменської лексики в українському правописі, відсутні» (с. 140).

Розглянуто і тему Вірменії в українській літературі ХХ ст.; обумовлено історичну основу звертання української літератури до вірменістики. Особливості втілення теми Вірменії в українській поезії розглянуто на матеріалі творчості П. Тичини, М. Рильського, Л. Первомайського, Л. Костенко, Є. Будницької, В. Коломійця, Л. Горлача та ін. Зауваживши, що «розробка теми Вірменії у прозі – в тематичі української літератури явище поодиноке» (с. 128), Л. Задорожна аналізує ряд творів (повість «Ярошенко» О. Маковея, нарисесе С. Жураховича, роман «Мальви» та «Черлене вино» Р. Іванчука, оповідання «Золоті остороги» Ю. Логвина), де ця тема присутня.

Комплексне дослідження україно-вірменських літературних взаємин Л. Задорожної – результат багаторічної плідної праці літературознавця-науковця і викладача. Основні положення монографії було викладено у доповідях на міжнародних наукових конференціях в Україні, Росії та Вірменії, у курсах лекцій та спецкурсах з історії української літератури.

Єдине побажання: варто було б доповнити монографію іменним покажчиком та списком літератури, де були б зазначені і публікації авторки, а також Summary англійською і вірменською мовами. Хотілося б, щоб це дослідження стало здобутком не лише українського літературознавства, сходознавства і компаративістики. Цю книгу має бути перевидано у Вірменії вірменською чи російською мовами, що зробить її доступною науковим колам країн СНД і Східної Європи.

Т. Ф. НЕЧАЙ-МАЛЕНЬКА